

KUNTOUTUKSEN JÄRJESTÄMINEN NUORILLE SYRJÄYTYNEILLE VAATII YMMÄRRYSTÄ, RAHOITUSTA JA PÄTEVIÄ KEINOJA

PÄÄKIRJOITUS

MINNA MATTILA-AALTO

Jälkiteollinen kapitalistinen yhteiskunta vapautti nuoret työn ääreltä koulutukseen hankkimaan inhimillistä ja työelämässä tarvittavaa pääomaa. Koulutuksen pitkittymisen myötä nuorten siirtyminen työmarkkinoille on lykkääntynyt vuosia. Samalla nuoruusaika on venynyt niin, että vi-ranomaisetkin puhuttelevat nuoriksi nyt lähes kolmekymppisiä aikuisia.

Viime vuosien taloudellinen taantuma on iskenyt suomalaisiin työmarkkinoihin ja kasvattanut työttömyyttä. Runsaasti julkisuudessa esiintyvät vaikuttajat painottavat yhteiskunnan ensisijaisena tarpeena koulutetun ja hyväpalkkaisen väestön työllistymisen takaamista. Perusteluksi he esittävät kansantalouden kantokyvyn varmistamisen. Muualla kuin työelämässä olevista nuorista on tullut ongelma.

Syrjäytyneet nuoret huolestuttavat valtiovaltaa, koska työmarkkinoiden ulkopuolella olevat ihmiset uhkaavat kansantalouden kestävyyttä. Työttömyyteen liittyvän toimettomuuden tiedetään heikentävän työ- ja toimintakykyä sekä nuorten edellytyksiä toimia (työ)markkinoilla ja ottaa aikuisuuteen liittyviä vastuista kantaakseen. Työkyvyttömyyteen ajautuessaan nuoret aiheuttavat pelkästään työpanoksen menetyksinä miljardiluokan tappion julkiselle taloudelle, johon kohdistuu muutenkin huomattava sopeuttamistarve.

Kautta historian nuoret on nähty sekä yhteiskuntakehitykselle vaarallisena ja tuhoisana että uutta luovana ja potentiaalisena ikäryhmänä. Nuorisotyöttömyyteen liittyvät uhat tekevät työttömistä nuorista helposti maalitaulun, johon nuoruutensa ohittaneet ja työssäkäyvät voivat kohdistaa epäilyksensä velttoudesta, vastuun pakoilusta, päämäärättömästä ajelehtimisestä ja yhteiskunnan tuilla elämisestä. Keskustelu nuorten syrjäytymisestä keskittää huomion työttömiin nuoriin ja jättää varjoonsa syrjäytymiseen johtaneet yhteiskunnalliset tekijät ja prosessit. Karkeimmillaan syrjäytymisellä viitataan ainoastaan siihen, onko nuori palkkatyösuhteen tai koulutuksen ulkopuolella. Ei siis pidä ihmetellä, miksi suomalaisessa nuorisotyöttömyyden ratkaisemiseen tähtäävässä keskustelussa ovat korostuneet koulutukseen ja työllisyyteen liittyvät toimenpiteet ja työttömiin kohdistetut velvoitteet.

Pelkästään työllisyys-, koulutus- ja nuorisopoliittisten asiakirjojen lukeminen paljastaa nuorten työllistymiseen, koulutukseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvien toimenpiteiden täytäntöönpanossa ilmenevän useita ongelmia. Koulutuksen ja työvoimatoimen asiakkaat ovat usein työ- ja toimintakyvyltään liian heikkoja hyötyäkseen tarjolla olevista toimenpiteistä ja tarvitsevat kuntoutusta. Hallituksen esityksessä (HE 183/2014) todetaan, että pitkäaikaistyöttömät ovat kuntoutuksen margi-

naalinen asiakasryhmä. Pitkäaikaistyötön on harvoin kuntoutuksen asiakas. Kuntoutus ei myöskään vastaa nuorten tarpeisiin. Syrjäytymiskierteen syntyyn vaikuttavat asiat, kuten perheiden arkea koetteleva köyhyys, päihdeongelmat ja mielenterveyteen sekä oppimiseen liittyvät vaikeudet, jäävät strategisessa ohjauksessa kovin vähälle huomiolle. Nuorisotakuun toteuttaminen takkuaa kaikkein vaikeimmassa työmarkkina-asemassa olevien nuorten kohdalla ja toimeenpanossa esiintyy puutteita erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Taloustieteen nobelisti Eric Maskin varoittaa, että erityisesti heikosti koulutetun ja kouluttautumattoman väestön kohtalo globaalissa markkinataloudessa on surkea, jos siihen ei puututa. Mittava julkisen talouden sopeuttamisen tarve asettaa päättäjät vaikean kysymyksen eteen: miten säästöt tulisi kohdistaa? Syrjäytyneiden nuorten näkeminen moraaliltaan arveluttavien ja työkyvyltään kyseenalaisten toivottomien muodostamana joukkona vaikuttaa osaltaan siihen, millaisia päätöksiä lopulta tehdään.

Länsimaiseen ajatteluamme vahvasti vaikuttanut filosofi Aristoteles on lausunut: ”Me kasvamme oikeudenmukaisiksi tekemällä asioita, jotka ovat oikeudenmukaisia.” Yhteiskuntakehityksessämme näkyvä, kasvava väestön kahtiajako hyvin ja huonosti voiviin haastaa kysymään minkälaista eettistä, heikkojen ja vahvojen tukemisen koodia haluamme rakentaa ja noudattaa.

Nuorten työllistyminen edellyttää sekä työkykyä että työpaikkaa. Se ei ole kiinni vain työttömän nuoren kyvyistä ja ominaisuuksista. Jos työmarkkinapolkua ei ole, lupaus työllistymisestä jää tyhjäksi. Siksi nuorisotyöttömyyden ja siihen välittömästi liittyvien uhkien torjumiseen tarvitaan sekä työllisyys- ja koulutuspolitiikkaa että kuntoutuspolitiikkaa, jolla varmistetaan oikea-aikaiset kuntoutustoimet ja vaikutetaan toimintaympäristöjen muokkaamiseen nuorten työ- ja toimintakykyä edistäviksi.

Joitain viitteitä suomalaisesta etiikasta antaa se, että työttömien nuorten tarpeisiin etsitään nyt uusia ratkaisuja urakalla. Nuorisolakia uudistetaan eräänä tärkeänä tavoitteena kohdistaa nuorten osallisuutta tähtäviä toimenpiteitä entistä enemmän syrjäytyneisiin nuoriin. Vuoden alussa astuu voimaan laki työllistämistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta, jonka yhtenä tavoitteena on parantaa työttömien yhdenvertaisuutta ja lisätä kuntien vaikutusmahdollisuuksia pitkään työttömänä olleiden työllistymisen edistämisessä. Sen myötä alle 25-vuotiaalla nuorella on mahdollisuus kunnan, TE-toimiston ja Kelan yhteispalveluun, jossa palvelutarve arvioidaan monialaisesti, kun työttömyys on kestänyt yhtäjaksoisesti puoli vuotta. Työ- ja elinkeinoministeriön kehyspäätöksen mukaan pitkäaikaistyöttömien ja heikossa työmarkkina-asemassa olevien osuutta aktiivitoimissa nostetaan merkittävästi nykytasosta. Sosiaalihuoltolain uudistamisen myötä sosiaalisen kuntoutuksen järjestäminen työttömille, joiden toimintakyky on vamman, sairauden, elämänhallinnan ongelmien, pitkittyneen työttömyyden tai vaikean sosiaalisen tilanteen takia alentunut, tulee lakisääteiseksi.

Euroopan Unionin toimenpidekokonaisuuteen kuuluu niin ikään heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien sosiaalisen osallisuuden ja toimintakyvyn edistäminen sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalveluja kehittä-

mällä. Erityisesti pyritään kehittämään palveluihin pääsyä, palvelutarpeiden tunnistamista, matalan kynnyksen palvelumalleja ja monialaista yhteistyötä. Keinoksi esitetään perusterveydenhuollon entistä parempaa mukaantuloa nuorisotakuun ja monialaisen yhteispalvelun toimeenpanoon.

Lainsäädännön uudistamisella ja erilaisilla toimenpideohjelmilla luodaan raamit toivotulle kehityssuunnalle ja käytännön kehittämistyölle. Jatkossa vaikeasti työllistyville tarjottaisiin yksilökohtaisen tilannearvion perusteella joko työelämävalmiuksia tai osallisuutta edistävää sosiaalista kuntoutusta. Työelämävalmiuksia edistävä sosiaalinen kuntoutus tähtää työ- ja toimintakyvyn lisäämiseen, kun taas osallisuutta edistävä sosiaalinen kuntoutus tähtää yhteisöjen ja yhteiskunnallisen osallistumisen edistämiseen tilanteessa, jossa kuntoutujan kyvyt eivät riitä työllistymiseen avoimilla markkinoilla. Idea osallistavasta sosiaaliturvasta laajentaisi toteutuessaan syrjäytymisen ehkäisemisen käsittämään työmarkkinoille ja koulutukseen osallistumisen lisäksi vapaaehtoisen ja itsenäisen työskentelyn kautta rakentuvan osallisuuden, mikä tarjoaa vapaaehtoistoiminnan kehittämislle uusi haasteita. Kulttuuri- ja asuntopoliittinen Pia Viitanen ehdottaakin kansalaisjärjestötoiminnan edistämishanketta, jolla vahvistettaisiin muun muassa järjestöjen edellytyksiä tukea syrjäytymisvaarassa olevia nuoria. Syrjäytymisen ehkäisemisen kannalta osallistavaa sosiaaliturvaa koskeva keskeinen kysymys on se, mikä painotus lopulta syntyy palkattomaan toimintaan velvoittavan ja toisaalta omien valintojen kautta uusia mahdollisuuksia avaavan sosiaalipolitiikan harjoittamisen välille.

Vuoden 2015 ensimmäinen Kuntoutus-lehti on nuorten kuntoutuksen teemanumero, joka valottaa nuorten työ- ja toimintakyvyn sekä osallisuuden edistämiseksi tehtävää työtä monelta kantilta. Kirjoitukset osoittavat, että syrjäytymisen ehkäiseminen edellyttää ponnistuksia väestötasolla ilmenevien toimintarajoitteiden kasautumisen tunnistamiseksi sekä kattavan tiedon tuottamiseksi syrjäytymisriskissä olevista nuorista, heidän palvelutarpeistaan ja palvelujärjestelmästä. Asiakaslähtöistä kehittämistyötä tarvitaan uudenlaisten toimivien, yhteisöllisten ja yksilöllisten menetelmien kehittämiseksi. Kehittämishankkeilla on lisäksi merkittävä rooli nuorten arkisessa auttamistyössä ilmenevien ongelmien näkyväksi tekemisessä. Hankkeet tuovat viestiä toiminnan ruohonjuuresta koskien nuorten palvelutarpeita ja työelämään siirtymisen kipukohtia, joiden hoitaminen edellyttää työllisyys-, koulutus- ja kuntoutuspoliittisia toimenpiteitä.

Kuntoutuksen kentässä on ymmärrystä nuorten palvelutarpeista ja syrjäytymisen ehkäisemisestä. Uusia toimintamalleja kehitetään. Niiden lisäksi tarvitaan palvelujen rahoitukseen, järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvää luotettavaa tietoa sekä kestäviä, hallinnon rajat ylittäviä koordinoituja ratkaisuja. Niiden avulla kuntoutusta voidaan tarjota oikea-aikaisesti ja rakentaa nuoren muuttuviin tarpeisiin vastaavia kuntoutuspolkuja.

Minna Mattila-Aalto

Kirjoittaja on valtiotieteiden tohtori ja työn kehittäjä ja toimii Kuntoutussäätiössä erikoistutkijana